

актуальність для сучасного періоду розвитку педагогіки вищої школи, потребу фахівців-освітян у продуктивному опрацюванні багатоміжових надбань народної педагогіки, дав змогу виявити тенденції в розв'язанні окремих аспектів проблеми формування етнопедагогічної компетентності майбутніх фахівців у галузі освіти з ґрунтуванням на досягненні низки педагогічних та інших наук. Перспективами вивчення проблеми є особливості формування етнопедагогічної компетентності в майбутніх фахівців різних профілів тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаревская Е.В. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций / Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич // Педагогика. – 2004. – № 10. – С. 23–31.
2. Гессен С.И. Основы педагогики: Введение в прикладную философию / С.И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.

3. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / П.Ф. Каптерев; под ред. А.М. Арсеньева. – М.: Педагогика, 1982. – 704 с.

4. Кон И.С. Этнография детства. Историографический очерк / И.С. Кон // Этнография детства: традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Восточной и Юго-Восточной Азии / под ред. И.С. Кона. – М.: Наука, 1983. – С. 9–51.

5. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В.К. Майборода; за ред. В.І. Лугового. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.

6. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К.: Радянська школа, 1985. – 312 с.

7. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.

8. Сявавко Є. Етнопедагогіка: сучасний стан досліджень / Є. Сявавко // Науково-методологічний вісник. – 1995. № 3. – С. 39–51.

9. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании / К.Д. Ушинский // Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6 т. / К.Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1988. – Т. 1 / сост. С.Ф. Егоров. – 1988. – С. 194–256.

УДК 373.3(477.87) «XIX ст./XXI ст.»

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ ЗАКАРПАТТЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Фізеші О.Й., д. пед. н., доцент,
декан педагогічного факультету,
доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Мукачівський державний університет

Управління освітніми закладами є важливою умовою забезпечення їх ефективної діяльності. Освіта завжди виконувала замовлення конкретної держави щодо формування у підростаючого покоління готовності до виконання громадянських обов'язків. Отже, державне управління освітою залежало від особливостей державної політики в галузі освіти, особливо на тих територіях нашої держави, які постійно змінювали державно-територіальне підпорядкування, зокрема Закарпаття. У статті здійснено аналіз особливостей управління початковими школами Закарпаття в контексті його входження до складу різних держав упродовж другої половини ХІХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: *початкова школа, державне управління, органи управління освітою, Закарпаття.*

Управление образовательными учреждениями является важным условием обеспечения их эффективной деятельности. Образование всегда выполняло заказ конкретного государства по формированию у подрастающего поколения готовности к выполнению гражданских обязанностей. Следовательно, государственное управление образованием зависело от особенностей государственной политики в области образования, особенно на тех территориях нашего государства, которые постоянно меняли государственно-территориальное подчинение, в частности Закарпатье. В статье осуществлен анализ особенностей управления начальными школами Закарпатье в контексте его вхождения в состав различных государств на протяжении второй половины ХІХ – начала ХХІ века.

Ключевые слова: *начальная школа, государственное управление, органы управления образованием, Закарпатье.*

Fizeshi O.Y. PECULIARITIES OF THE MANAGEMENT OF THE ACTIVITY OF THE PRIMARY SCHOOLS IN THE TRANSCARPATHTIA (THE SECOND HALF OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

The management of educational institutions is an important condition for ensuring their effective activity. The education has always fulfilled the commissions of a particular state for the purpose of to form a readiness to perform public duties in the younger generation. Hence public administration by the education depended on the peculiarities of state policy in the field of education. This fact is especially noticeable in those territories of our state, which constantly had changed the state and territorial subordination, in particular the Transcarpathia. In this article the author has analyzed the peculiarities of the management of the primary schools of the Transcarpathia in the context of the entry of the Transcarpathia into different states during the second half of the XIX century - the beginning of the XXI century.

Key words: elementary school, state administration, educational authorities, Transcarpathia.

Постановка проблеми. В умовах трансформації освіти в Україні, модернізації існуючих освітніх закладів і появи їх нових типів виникає потреба у створенні адекватних моделей управління, які б відповідали національним особливостям та враховували досвід організації управління в європейському та світовому освітньому просторі. Потреба в поглиблених теоретико-методологічних дослідженнях зумовлена вимогами реформування освітньої системи у відповідності до Закону України «Про освіту», Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. та ін. Разом з тим вагомого значення набуває вивчення ретроспективи національної освіти, зокрема функціонування закарпатської початкової школи, яка в силу історичних обставин, крім напрацьованих власних здобутків, за своєю і реалізувала європейські освітні моделі. Хронологічні рамки нашої публікації визначаються другою половиною XIX – початком XXI століття, а саме: нижня хронологічна межа датується 1848 р. – прийняттям Угорщиною Закону III «Про утворення незалежних угорських міністерств», згідно з яким було створено Міністерство релігії та народної освіти. Верхня межа визначається 2017 р. – прийняттям Закону України «Про освіту». Щодо територіальних меж дослідження, то Закарпаття розташоване на південному заході України, де межує з чотирма європейськими державами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, відповідно історичні події зумовили його входження до складу різних держав – Австро-Угорщини (1848–1919 рр.); Чехословаччини (1919–1939 рр.); Угорщини (1939 – 1944 рр.); Радянського Союзу (1944–1991 рр.); України (з 1991 р.). Безумовно, кожна держава, до складу якої входило Закарпаття, реалізовувала свою освітню політику. Поняття «освітня політика» в контексті нашого дослідження ми розглядаємо як діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, організаційного, фінансового забезпечення функціонування й роз-

витку галузі освіти. Щодо управління освітніми закладами, то воно у відповідності до освітньої політики мало свої особливості на кожному конкретному історичному етапі розвитку початкової школи в Закарпатті. Об'єктивний історико-системний аналіз цього досвіду розширить можливості визначення перспектив реформування української початкової школи в контексті єдиного освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення проблем інтернаціоналізації освіти, методологічного підґрунтя сучасних освітніх реформ, аналіз напрямів державної освітньої політики належить В. Андрущенку, В. Кременю, В. Луговому, В. Лутаю та ін. Історія вітчизняних освітніх систем аналізується в дослідженнях Л. Березівської, Л. Вовк, Т. Завгородньої, І. Зайченка, О. Любара, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін. Теорія управління освітніми закладами досліджена в працях В. Алфімова, В. Бондара, М. Гриньової, В. Пікельної, Є. Хрикова та ін. Розвиток освіти Закарпаття відображено у розвідках І. Гранчака, Д. Данилюка, В. Задорожного, Д. Худанича (історичні передумови формування освітніх процесів); А. Бондаря, В. Гомонная, А. Ігната, Ч. Фединець, П. Ходанича (шкільництво в окремі хронологічні періоди). Наявні дисертаційні дослідження переважно розкривають еволюцію діяльності початкової освіти, в тому числі й управління, в Центральному та Східному регіонах України періоду другої половини XIX – XX століття (Т. Багрій, Н. Белозьорова, С. Бричок, О. Драч, Т. Кравченко та ін.). Історія загальноосвітньої школи Закарпаття лише частково, за локальною проблематикою, відображена в дисертаційних працях М. Кухти, Г. Лемко, Г. Розлуцької, В. Росула, Г. Стефанюк та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі особливостей та тенденцій управління початковими школами Закарпаття впродовж другої половини XIX – початку XXI століття в умовах його територіального входження до складу різних держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга половина XIX – початок XX століття є відносно невеликим проміжком із часу майже тисячолітньої історії перебування закарпатських земель у складі Австро-Угорщини. Зміни, які відбулися в суспільно-політичному та соціально-економічному житті в 1848–1849 рр. в Австро-Угорщині, зумовлені революційними подіями, які вже хвилею прокотилися західно-європейськими країнами. Для Угорщини 1848 р. став початком національно-визвольної боротьби, забезпечення демократизації політичного життя та, найважливіше, забезпечення рівних прав для всіх народностей, які входили до складу Австро-Угорщини. Новий угорський уряд приступає до розробки ряду важливих законів, у тому числі Законом III «Про утворення незалежних угорських міністерств» (1848) [7] передбачалося створення Міністерства релігії та народної освіти, яке одразу приступило до розробки освітнього закону, в основу якого були покладені педагогічні ідеї прогресивних педагогів, що виступали за звільнення школи з-під впливу релігії та навчання дітей рідною мовою. Ці позитивні зміни знайшли підтримку серед представників інших національностей, які проживали в Угорщині, що вмотивувало нові можливості розвитку шкільної справи для корінного населення Закарпаття. Вже у 1868 р. був прийнятий Закон XXXVIII «Про заклади народної освіти», відповідно до якого школи могли бути створюватися за державні чи приватні кошти, належати міським/сільським громадам або церковним парафіям (римо-католицьким, греко-католицьким, реформатським, єврейським). Згідно з Законом XXXVIII держава мала право на організацію державних шкіл там, де вважалося за потрібне або ж з урахуванням особливостей окремих районів. Держава брала активну участь у фінансуванні початкових шкіл і першочергово реалізувала своє право на забезпечення державних інтересів в освітній сфері. Але і державні, і муніципальні, і парафіяльні школи у своїй організації повинні були чітко дотримуватися організаційних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних та педагогічних вимог, окреслених Законом XXXVIII. З уведенням Закону в 1868 р. для багатьох національних меншин, які проживали на території Угорського королівства, у тому числі й для русинського населення Закарпаття, визначальним стало забезпечення можливості здійснювати початкову освіту рідною мовою: «Кожен учень має право одержати освіту на материнській мові <...> У різномовних громадах у залежності від їх можливостей можуть найматися

вчителі або помічники вчителів, які володіють різними мовами» [8, § 58].

Щодо системи управління освітою, то всі освітні заклади підпорядковувалися Міністерству релігії та народної освіти в м. Будапешт. Муніципальні заклади народної освіти підпорядковувалися міській або сільській владі. Зокрема, створювалася шкільна рада з не менш як 9 осіб (представники влади, суддя, виборні представники громади, вчитель або, якщо у школі налічувалося кілька вчителів, то виборний представник педагогічного колективу). Муніципальна шкільна рада обиралася на три роки. Також законом передбачається необхідність створення у шкільному окрузі педагогічної ради, яка, в свою чергу, поділяється на районні педагогічні ради. Районні мали засідати не менш як два рази на рік, а педагогічна рада шкільного округу – не менш як один раз на рік.

Доля Закарпаття після Першої світової війни в плані політико-територіальної приналежності змінилася. Відповідно до Сен-Жерменської угоди від 10 вересня 1919 р. та Тріанонської угоди від 4 червня 1920 р. [2, с. 30-31, 480] Закарпаття було включене до складу Чехословаччини, яка на основі чотирьох колишніх українських комітетів утворила єдину адміністративно-територіальну одиницю – Підкарпатську Русь з центром у м. Ужгород. З 1919 р. починають працювати адміністративні підрозділи Підкарпатської Русі – відділи, або так звані реферати. Одними з перших налагодили роботу політичний та шкільний реферат. Чеською владою усвідомлювалося, що зміни в соціально-економічному житті краю можливі за умови поширення освіти. Важливим із боку реформаторської політики Чехословацького уряду було розуміння ним школи як частини суспільно-народного, державного і людського організму, через що вона повинна виховувати культурні та моральні цінності, за якими стоїть майбутнє народу, держави, людства [6, с. 26-27].

Розвиток освіти та шкільництва здійснюється під керівництвом Міністерства шкільництва та народної освіти в м. Прага, а також шкільного реферату в м. Ужгород та комісій, які створювалися тимчасовими окружними комітетами у міських управліннях м. Ужгорода й м. Мукачева з метою сприяння відновленню роботи шкіл та культурно-освітніх установ.

Діяльність шкільного реферату в Ужгороді регламентувалася спеціальною Інструкцією Міністерства шкільництва та народної освіти (№ 9090 від 13 жовтня 1925 р.), згідно з якою йому надавалися основні самостійні права вирішувати всі питання

без попередньої згоди з профільним Міністерством. За Міністерством шкільництва та народної освіти залишилося право призначати шкільних інспекторів і визначати їхні наглядові округи, відкривати державні школи і систематизувати вчительські місця, націоналізувати державні школи і надавати субвенції недержавним шкільним будівлям, затверджувати на посадах учителів, схвалювати зміст посібників, підручників і навчальних засад та інше [12, с. 3]. З метою управління освітою в Підкарпатській Русі Міністерством освіти було призначено шкільних інспекторів, які виконували адміністративні й наглядові функції. Всього в краї функціонувало 12 шкільних інспекторатів та два окремі інспектори для чехословацьких шкіл. Шкільні інспекторати в районних урядах були незалежними й прямо підпорядковувалися шкільному реферату в Ужгороді.

Місцеве шкільне управління забезпечували кафедри сільських і церковних шкіл, згідно з діючим до цього часу Законом XXXVIII 1868 р. і виданими Міністерством культу та освіти Австро-Угорщини до нього інструкціями. Так, при кожній державній школі мав бути створений шкільний кураторій, до складу якого входили представники села, церкви, школи і лікар, а при кожній церковній школі – церковна шкільна кафедра, яка обирала вчителів, опікувалася матеріальним забезпеченням школи.

Наприкінці 30-х років XX ст. закарпатсько-українські землі знову опинилися в центрі уваги світової громадськості. Адже як засвідчують дослідники історії Закарпаття, 15 березня 1939 р. війська Угорщини ввійшли на територію Закарпаття [5, с. 137-138]. Варто зауважити, що уряд Угорщини вважав, що Закарпаття повернулося до своєї батьківщини, до складу якої воно входило до 1919 р. Таким чином, Закарпаття під назвою «Підкарпаття» знову ввійшло до складу Угорщини, що призвело до ряду змін у територіальному устрої, суспільно-політичному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті краю. Щодо освітньої справи, то адміністративно-територіальні зміни призвели до змін в організації освітньої сфери. Освітні округи, які існували на теренах Підкарпаття, згідно з Розпорядженням № 7.880 від 31 жовтня 1940 р. «Про організацію управління народної освіти на повернутих до Угорської Святої Корони східних та трансільванських землях (Сатмарський округ)» увійшли до складу двох різних освітніх округів – Кошицького (Ужгородська та Березька жупи) та Сатмарського (Угочанська та Марамороська жупи) [10, с. 588]. Всі освітні заклади Підкарпаття підпорядко-

увалися Міністерству релігії та народної освіти в м. Будапешт.

Справи освітньої адміністрації та шкіл входили до компетенції регентського комісара Підкарпаття. У § 2 Розпорядження № 6.200 «Про теперішнє управління суспільною справою на повернутих землях Підкарпатської території» освітою та шкільництвом керував головний директор округу [466, с. 528]. Ним був призначений упродовж 1939–1944 рр. греко-католицький священник Юлій Марина [11, с. 371].

Діяльність початкових шкіл після повернення закарпатських земель до Угорщини на початку 40-х рр. XX ст. регламентувалася нормативними документами Міністерства релігії та народної освіти Угорщини. Зокрема, Розпорядження № 24.024 від 5 жовтня 1940 р. «Про тимчасові правила організації шкільної справи на приєднаних до Угорської Святої Корони східних та трансільванських територіях» визначає типи шкіл, їх кількість, місцезнаходження, а також порядок використання шкільних будівель на початку 1940-41 навчального року [10, с. 584-585]. Так, згідно з цим документом (§ 1) школи, які на початку 1939–1940 навчального року належали до державних, залишаються в державній власності, а школи релігійні або ж іншої форми власності продовжують свою діяльність як общинні, або ж громадські. Якщо ж в одному населеному пункті у 1939–1940 навчальному році одночасно діяли державні та общинні школи, то в новому навчальному році освітній процес у державних школах могли розпочинати тільки тоді, коли общинна школа не задовольняла потреби населення. Управління в державних школах здійснювали директор та шкільна рада, а в громадських школах – громадська (міська/сільська) та церковна ради.

Освітні процеси Закарпаття також регламентував Закон XX «Про шкільну повинність та восьмирічні народні школи» (1940 р.), яким визначалася основна мета та завдання народної освіти «забезпечити виховання релігійного та морального громадянина в дусі національної культури, дати загальні знання та практичні вміння, які б готували до життя та подальшої освіти» [9]. Закон передбачав обов'язкову восьмирічну освіту (§ 1). Згідно з цим Законом батьки могли вільно обирати школу для навчання дітей як за місцем проживання, так і за релігійною приналежністю. Слід зауважити, що Закон не розмежував освіту та релігію: освіта та релігійне виховання становлять цілісний процес формування особистості. Частина початкових шкіл Закарпаття того періоду, які не відповідали вимогам нового зако-

ну, керувалися Малим шкільним Законом 1921 р., виданим урядом Чехословаччини.

Середина 40-х років ХХ ст. ознаменована низкою подій, які вирішили долю Закарпаття не на одне десятиліття вперед. Так, у цей період не тільки закінчилась Друга світова війна, але й відбулося приєднання закарпатських земель до Радянської України. 19 листопада 1944 р. була проведена перша конференція комуністичної партії Закарпатської України, на якій було прийнято Резолюцію про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Злука Закарпаття з Радянською Україною призвела до перебудови системи освіти регіону за взірцем радянської школи. Першими кроками у реформуванні школи стали: вилучення атрибутів, притаманних старій школі; перехід шкільної справи у відання держави; врегулювання мовної проблеми (офіційною мовою Закарпатської України стала українська). У 1945 р. був прийнятий наказ «Про реформу системи освіти в Закарпатській Україні», який передбачав здійснення з 1945–1946 навчального року обов'язкової семирічної освіти. Навчальні заклади були реорганізовані: народні школи – у початкові, горожанські – у неповні середні з семирічним навчанням, гімназії – у повні середні з десятирічним курсом навчання. За перший рік Радянської влади в Закарпатті було досягнуто успіхів у кількісному зростанні шкіл, переважна більшість з яких відкривалася у гірських районах.

Важливим документом з організації управлінської роботи у сфері освіти став Наказ Міністра освіти УРСР № 986 від 24 вересня 1949 р. «Про заходи у справі поліпшення роботи з місцевими учителями, висунутими на керівні посади в західних, Ізмаїльській та Закарпатській областях» [1, с. 376–380], зокрема, в ньому зазначається про необхідність підготовки власних керівних кадрів, а не очікування від Міністерства освіти відрядження осіб зі східних областей. Цікавим, на нашу думку, є акцент у наказі на гендерному аспекті, зокрема, у п. 7 зазначено: «зобов'язати завідувачів ОблВНО забезпечити широке висування кращих жінок-педагогів на керівну роботу в школах і в органах народної освіти» [1, с. 379].

У Законі Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про народну освіту» (1974) [4] щодо управління у сфері освіти зазначається, що «керівництво справою народної освіти у відповідності з Конституцією СРСР та Конституцією Української РСР здійснюють найвищі органи державної влади і органи державного управління Союзу РСР і Української РСР, а також місцеві

Ради народних депутатів та їх виконавчі комітети» (ст. 8); «керівництво навчально-виховним закладом здійснює завідуючий, директор, ректор відповідного навчально-виховного закладу, який спирається в своїй роботі на педагогічний колектив і громадські організації. Для забезпечення колегіального розгляду основних питань навчальної, виховної, методичної і наукової роботи в навчально-виховному закладі утворюється педагогічна рада (рада вищого навчального закладу) з числа педагогічних працівників і представників громадськості» (ст. 11). Щодо участі громадських організацій в роботі навчально-виховних закладів, то «громадські організації навчально-виховного закладу беруть участь у розробці і здійсненні заходів, спрямованих на поліпшення навчання, виховання і культурно-побутового обслуговування учнів і студентів» (ст. 12). Водночас слід відмітити, що управління освітою радянського періоду характеризується централізацією, ідеологізацією та побудовою чіткої вертикалі влади.

Знаковою подією для всієї України стало проголошення 24 серпня 1991 р. Незалежності Української держави, що ознаменувало оновлення всіх сфер державного життя, утвердження демократії. Демократичними процесами ознаменувалися реформи в освітній сфері, зокрема в частині децентралізації управління освітніми закладами. В Законі України «Про освіту» (2017 р.) [3] зазначається, що «система управління закладами освіти визначається законом та установчими документами <...>; управління закладом освіти в межах повноважень, визначених законами та установчими документами цього закладу, здійснюють: засновник (засновники); керівник закладу освіти; колегіальний орган управління закладу освіти; колегіальний орган громадського самоврядування; інші органи, передбачені спеціальними законами та/або установчими документами закладу освіти» (ст. 24). Основним колегіальним органом управління закладу освіти є вчена або педагогічна рада, яка створюється у випадках і порядку, передбачених спеціальними законами (ст. 27). Важливу роль у сучасних закладах освіти відіграє громадське самоврядування (органи самоврядування працівників закладу освіти; здобувачів освіти; батьківського самоврядування; інші органи громадського самоврядування учасників освітнього процесу), що забезпечує право учасників освітнього процесу вирішувати питання організації та забезпечення освітнього процесу в закладі освіти, захисту їхніх прав та інтересів, організації дозвілля та оздоровлення, брати участь у громадсько-

му нагляді (контролі) та в управлінні закладом освіти в межах повноважень, визначених законом та установчими документами закладу освіти (ст. 28). Вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу освіти є загальні збори (конференція) колективу закладу освіти.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного нами дослідження можемо окреслити такі тенденції управління початковими школами Закарпаття в період другої половини XIX – початку XXI ст. в залежності від його державно-територіального підпорядкування: чітка централізація та ідеологізація – угорський (1939–1944 рр.) та радянський (1944–1991 рр.) періоди; часткова децентралізація управління – австро-угорський (1848–1919 рр.); децентралізація та демократизація – чехословацький (1919–1939 рр.) та незалежної України (з 1991 р.). Щодо громадських організацій слід відмітити, що в усі періоди, окрім радянського, спостерігається їх активна участь в управлінні освітою. Отже, як бачимо, формування системи управління освітніми закладами пройшло довгий шлях до демократизації, що сприяє наразі підвищенню ефективності управління освітніми закладами, переходу до державно-громадського врядування, відповідає особливостям сучасної людини й водночас сприяє розвитку рис демократичної особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний архів Закарпатської області, Ф. Р-165 (Закарпатський обласний відділ народної освіти Міністерство освіти УРСР. 10 січня 1949 р. – 7 грудня 1949 р.), оп. 2, спр. 93 (Накази та розпорядження Міністерства освіти УРСР). – 539 арк.

2. Дипломатический словарь: в 3-х т. – М. : Наука, 1986. – Т. III : С-Я. – 752 с.

3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, введений в дію з 28.09.2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html.

4. Закон УССР «Про народну освіту»: Постанова Верховної Ради УРСР. – № 2778-VIII. – 28 червня 1974 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html.

5. Олашин А.В. Історія Закарпаття / А.В. Олашин. – Мукачево, 1992. – 212 с.

6. Розпорядження Міністерства Школьного і Народної освіти з дня 6 Мая 1930. Чис. 47.4 15-I, котрим упорядковуються нормальні учебні основи для народних шкіл // Урядовий вісник школьного реферату крайового уряду Подкарпатської Русі. Прилога «Учителю». – 1930 (Р.Х.). – Ч. 8. – Ужгород. – С. 26–27.

7. 1848. évi III. törvénycikk független magyar felelős miniszterium alakításáról [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5271>

8. 1868. évi XXXVIII. Törvénycikk a népiskolai közkutatás tárgyában [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360>

9. 1940. évi XX. Törvénycikk az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8134>

10. Fedinec Csilla. Iratok a Kárpátaljai Magyarország Történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok / Csilla Fedinec. – Somorja – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségi Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 2004. – 663 о.

11. Fedinec Csilla. Kárpátalja közigazgatása es tanügyigazgatása 1938-1944 között In: Magyar pedagógia. – 1996. – № 4. – P. 367–375 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.magyarpedagogia.hu/document/Fedinec_MP964.pdf

12. Pešina J. Školství na Podkarpatské Rusi v přítomnosti / J. Pešina. – Praha : Statni nakladatelstvo v Praze, 1933. – 51 str.